

II.I HETERODOKS İSLAM OLARAK PROTO-ALEVİLİK, ALİ TANRISALLIĞI TEMELİNDE BİR TOPLUMSAL MUHALEFET HAREKETİ OLARAK İLK KEZ SABAILİK ADIYLA ORTAYA ÇIKMIŞTIR

II.I.1 Halife Osman (644-656) Zamanında Belirginleşen Sınıfsal Farklılaşma ve Çatışmalar

İslam Peygamberi Muhammed'in dünyadan göçmesiyle (632), Kureys'in bir kolu olan Haşimi'lerin elinden çıkan iktidar, üçüncü Halife Osman'la birlikte (644) Emevi sülalesine geçmişti. Muaviye ise babası Abu Sufyan'dan miras aldığı sahte müslümanlık ve Haşimi düşmanlığını ömür boyu sürdürecektir ve bu miras kuşaktan kuşağa devredilecekti. Ebubekir ve Ömer'in 12 yıllık halifelik döneminin sonunda İslam devleti'nin sınırları Arap yarımadasını aşarak doğuda İran'ın içlerine; kuzeyde Doğu Anadolu'dan Azerbaycan'a; batıda Mısır'dan geçip Kıbrıs'a ulaşmış. Bir İslam İmparatorluğundan sözedilir hale gelmişti. Kur'an buyruğu Cihad adına fetihçi yayılmacılıkla yabancı toprakların talanı ve insanları köleleştirme ve sömürü çıkabildiği en yüksek yere ulaşmıştı. Varlık birikimi ve geniş topraklar belirli kişilerin ellerinde toplanıyor; refahı yükselen yönetici-askeri aristokrasi, bir sınıf olarak belirginleşiyordu. Kendisinden önceki iki halifenin süresince iktidarda kalmış olan Osman(644-656) döneminde iyice ortaya çıkan sınıfsal farklılaşma, çıkar çatışmaları, hoşnutsuzluklar ve baskıyı artırarak halk ayaklanmalarına giden yolu açmıştı.

Osman'ın halifelik döneminin toplumsal krizlerini gösterirken, öbür yandan Basra'dan Küfe'ye ve Mısır'a uzanan ayaklanma hareketlerini yöneten ve yönlendiren Abdullah İbn Saba gerçeğiyle karşı karşıyayız. Ayrıca onun arkasına almış olduğu kitleler sayesinde Ali'nin halifelik makamına oturtulmasının sosyo-ekonomik çözümlerinin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Al-Balazuri'nin (Ö.982) anlattıklarına göre; silah gücüyle alınan topraklar, "*Ard al-Uşr*"(Onluk topraklar) diye adlandırılmış ve halife tarafından askeri komutanlar arasında paylaştırılmış. Sakinleri ise *rakik* (köle) ilan edilmiştir. Halife bazı durumlarda toprakları fatihler arasında paylaşmamış; onları Müslüman toplumun malı saymış ve sakinleri köleleştirilmemiş. Buna karşılık baş ve toprak vergisi alınmıştır. Silah zoruyla ele geçirilen toprağın sakinleri İslamı kabul ettikleri takdirde, toprak vergisi ve "*Zekat*" verme koşuluyla toprağın geri verildiği görülmektedir. Ancak "*Ard al-Haraciya*"(Toprak Haracı) yılda bir kez toprak vergisi olarak alınırken, vergi mükelleflerinin topladıkları ürünlerden de alınıyordu.Yine bilinen odur ki, silah zoruyla alınan topraklar, kentler ve köyler Müslüman topluma ait olmuş ve bu topraklar, oturanları İslamı kabul ettikten sonra da ganimet sayılmıştır.

Toprağın paylaşımı, daha önce olduğu gibi bölge feodalleri ya da ruhban sınıfı arasında yapılmıştır. Bu politika halifelik için çok kazançlıydı. Çünkü feodal ilişkilerin gelişiminin genelde erken aşamasında bulunan fethedilmiş ülkelerin halkı, kuşkusuz Araplar'dan daha yüksek kültür düzeyinde bulunuyor ve toprağın işlenmesinde deneyimliydi. Ayrıca Araplar fethedilen ülkelerin halkını "*Ahl az-Zimma*"(Borçlular, himaye altında bulunanlar) diye adlandırmışlardır. Buna, haraç ödeme zorunluğu neden olmuştur. Ancak haraç, savaş görevinin dışında sayıldığı için tazminat sayılmış, çünkü Cihada katılım Müslüman için zorunluydu. Bu verginin alınması himaye, yabancı din mensuplarının kişi ve mal dokunulmazlığını sağlama ücreti olarak görülmüştür. Zaten Araplar Harac ve Cizye'yi (toprak ve baş vergisi) İran'da hazır bulmuş; halkın Sasani hükümdarlarına ödedikleri *Harag ve Gezit*'i (toprak ve adam başı alınan vergi) arapçalaştırıp, halifeye çevirmişlerdir. (Al-Balazuri, *Der Asat fi'n-Nazım Al-Arabiya*, Kahire-1977, s.123-125; *Istoriya Irana* s.90-91 ve Hatib Al-Bagdadî, *Tarih-i Bagdad*, 1.cild, Kahire1931, s. 453'ten aktaran Arşak Poladyan, Çev. Mehmet Demir,VII.-X. *Yüzyıllarda Kürtler*, Ankara-1991, s.53-55)

Muhammed Peygamber'in zamanında gelir kaynağı *Zekat, Cizye, Harac Khum* (Ganimet, savaşla ele geçirilen topraklar) ve *Fay* (Taç/kral ülkelerinden gelen) gibi beş kalemlle sınırlı olduğu bilinmektedir. Gelirlerin birikmesi için düzenli bir sistem gelişmemişti. Ele geçirilen küçük gelir kaynakları aynı zamanda orada bulunan halkın arasında paylaştırılırdı. Zaten Peygamberin sağlığında *Bayt al-Mal*'a yani bir devlet hazinesine gereksinim yoktu. Çeşitli kaynaklardan biriktirilmiş bütün miktarlar ve toplanmış bütün varlık, alındıkları gibi hemen halka üleştirilirdi. Ömer I'den önce, *Bayt al-Mal* bir mali kurumdan ziyade sadece devlet gelirini paylaşırma eyleminin adıydı. Fakat devletin gelirinin artmasıyla Ömer, resmi devlet memurlarının gözetimi altındaki bir dairede parayı saklama gereksinmesini duydu. 636 yılında Medine'de, hazine dairesi şefi olarak Abdullah bin al-Arqa'mın yönetiminde bir Devlet Hazinesi kurdu. Daha sonra, bütün eyalet garnizonlarında devlet hazineleri açıldı. Her eyalette Halife denetiminden bağımsız olan bir ayrı hazine görevlisi bulundurulmaya geçildi. Kuşkusuz eyalet hazine görevlileri, işlerinden dolayı önce valilere karşı sorumluydu. Ancak daha sonra valilerden biri hükümet parasını kötü kullanınca ya da zimmetine geçirince, Osman bütün hazine görevlilerini doğrudan halifeye karşı sorumlu kıldı. Artık eyalet yönetim ve halk işleri için yapılan harcamalardan sonra artan paralar, Medine'deki Merkez devlet hazinesine gönderiliyordu. (Prof. K. Ali, M.A., *A Study of Islamic History*, Delhi (India), 2.Basım, 1980, s.140-143)

Üçüncü Halife Osman tarafından izlenen toprak mübadelesi siyasetiyle Medine'de ve eyaletlerde de devlet siyasetini etkileyecek kadar zengin, güçlü bir toprak sahipleri sınıfı ortaya çıkmıştı. Büyük toprak sahipleri iktidar gruplarının biçimlenmesi ve varlık akımı, kesin olarak Arap toplumunun kabile temelli sınıflarının sonunu getirmişti. Arabistan dışındaki eyaletlerin bölgelerin fethi bu gelişimin başlangıcıydı. Bu dönemi Ömer başlatmış. Yarattığı kuvvet dengesiyle bir süre duruma hakim olmuştu. Oysa diğer yandan, kendi kabilesine mensup kazaç sahibi geniş çıkar gruplarının baskısıyla izlediği siyasetler Osman'ı felakete götürmüştü. (Asghar Ali Engineer, *The Islamic State*, Delhi (India)-1994, s.58)

Bu büyük çıkar gruplarının ortaya çıkmasında en büyük pay Osman'ındı ve başı kendisiydi. İbni Haldun'un (1334-1406), 10.yüzyılda yaşamış Arap tarihçisi Masudi'den (Ö.956) aktardığı bilgilere gözetarsak, bu varlık birikimini ve kimlerin elinde toplandığını rahatlıkla görebiliriz:

“Osman döneminde, peygamberin arkadaşları, taşınır taşınmaz o denli servet elde ettiler ki, Osman öldürüldüğü gün, hazine yetkilisinin elinde 150 bin dinar (altın para) ve bir milyon dirhem (gümüş para) vardı. Vadiu ul-Kura'da, Huneyn'de ve başka yerlerde bulunan arsa ve çiftliklerinin değeri 200 bin dinardı. Ayrıca öldüğünde pek çok deve ve at bırakmıştı arkasında. Zübeyr öldüğünde, miras olarak bıraktıklarından sadece birinin değeri 50 bin dinarı buluyordu. Zübeyr ayrıca bin at ve bin cariye bırakmıştı arkasında. Talha'nın Irak'tan her gün sağladığı gelir bin dinar, 'Serat' çevrelerinden sağladığı gelir bundan da çoktu. Avf oğlu Abdurrahman'ın ahırlarında bin atı, bin devesi ve ağıllarında 10 bin koyunu bulunuyordu. Öldüğü zaman, arkasında bıraktığı mirasın dörtte biri 84 bin (tamamı 366 bin) dinardı. Sabit oğlu Zeyd'in miras bıraktığı altın ve gümüş o kadar çoktu ki, ancak, baltalarla kırılıp bölünebiliyordu...Zübeyr Basra'da ev yaptırdı. Bununla yetinmedi. Mısır'da, Küfe ve İskenderiye'de de kendine binalar aldı. Talha da Küfe'de ev yaptırdı. Ama yetinmeyip, Medine'de de görkemli bir köşk yaptırdı. Yapılarını kireçten, kiremitten ve 'sac' adı verilen ağaçtan yaptırmıştı. Ebu Vakkas oğlu Sad da 'Akik' vadisinde yüksek ve geniş geniş bir konak yaptırmış ve üst katına balkonlar koydurmuştu...”

Masudi'nin bu açıklamalarından sonra İbn Haldun şu yorumda bulunuyor:

“Arapların ellerinde bunca gelir, bunca dünyalık vardı ve dinleri, bunları elde etmelerine engel olmamıştı. Ne ki bunlar helaldı. Çünkü savaş ganimetleriydi. Bunlardan olağanüstü yararlanılıyordu. Böyle dünyalıklara sahibolmaları onlar için kınanası bir durum

oluşturmuyordu. Çok dünyalık elde etmek kınanmışsa da, sadece bunları savrukça kullanmaya yönelikti.”(İbni Haldun, Çev. Turan Dursun, *Mukaddime* 2, Ankara-1989, s. 64-65)

Prenslerin ve Sultanların sınırsız zenginlikteki sofralarında bulunmuş ve ihsanlarından yararlanmış Ortaçağın bu büyük gezgini ve tarihçisinden ancak böyle bir takdir edici yorum beklenir. Bu çok büyük varlık birikimini ezilen, erkekleri köleleştirilen, kadınları cariyeleştirilen toplulukların aleyhine olarak Osman, Talha, Zübeyr, Abdurrahman, Zeyd, Vakkas oğlu Sad ve Muaviye, Mervan, As oğlu Amr gibi bir avuç askeri-kabile soylusu yöneticinin elinde bulundurmasını dine uygun ve ‘helal’ buluyor İbn Haldun. Oysa aynı sayfalarda:

“Halife Ömer’in giysisine deriden yamalar vurduğunu, Ali’nin ‘ey sarılar (altınlar), ey beyazlar (gümüşler) benden uzak durun, gidip başkalarını aldatın’ diyerek reddettiğini” söylerken, onların dine aykırı davrandığını mı sanıyordu? Hayır. Sadece “kaba yaşam içindeki Araplar” olarak (!) niteliyor.

Üçüncü Halife Osman tarafından izlenen toprak mübadelesi siyasetiyle Medine’de ve eyaletlerde de devlet siyasetini etkileyecek kadar zengin, güçlü bir toprak sahipleri sınıfı ortaya çıkmıştı. Büyük toprak sahipleri iktidar gruplarının biçimlenmesi ve varlık akımı, kesin olarak Arap toplumunun kabile temelli sınıflarının sonunu getirmişti. Arabistan dışındaki eyaletlerin bölgelerin fethi bu gelişimin başlangıcıydı. Bu dönemi Ömer başlatmış. Yarattığı kuvvet dengesiyle bir süre duruma hakim olmuştu. Oysa diğer yandan, kendi kabilesine mensup kazaç sahibi geniş çıkar gruplarının baskısıyla izlediği siyasetler Osman’ı felakete götürmüştü. (Asghar Ali Engineer, *The Islamic State*, Delhi (India)-1994, s.58)

Bu büyük çıkar gruplarının ortaya çıkmasında en büyük pay Osman’ındı ve başı kendisiydi. İbni Haldun’un (1334-1406), 10.yüzyılda yaşamış Arap tarihçisi Masudi’den (Ö.956) aktardığı bilgilere gözetarsak, bu varlık birikimini ve kimlerin elinde toplandığını rahatlıkla görebiliriz:

“Osman döneminde, peygamberin arkadaşları, taşınır taşınmaz o denli servet elde ettiler ki, Osman öldürüldüğü gün, hazine yetkilisinin elinde 150 bin dinar (altın para) ve bir milyon dirhem (gümüş para) vardı. Vadiu ul-Kura’da, Huneyn’de ve başka yerlerde bulunan arsa ve çiftliklerinin değeri 200 bin dinardı. Ayrıca öldüğünde pek çok deve ve at bırakmıştı arkasında. Zübeyr öldüğünde, miras olarak bıraktıklarından sadece birinin değeri 50 bin dinarı buluyordu. Zübeyr ayrıca bin at ve bin cariye bırakmıştı arkasında. Talha’nın Irak’tan her gün sağladığı gelir bin dinar, ‘Serat’ çevrelerinden sağladığı gelir bundan da çoktu. Avf oğlu Abdurrahman’ın ahırlarında bin atı, bin devesi ve ağıllarında 10 bin koyunu bulunuyordu. Öldüğü zaman, arkasında bıraktığı mirasın dörtte biri 84 bin (tamamı 366 bin) dinardı. Sabit oğlu Zeyd’in miras bıraktığı altın ve gümüş o kadar çoktu ki, ancak, baltalarla kırılıp bölünebiliyordu...Zübeyr Basra’da ev yaptırdı. Bununla yetinmedi. Mısır’da, Küfe ve İskenderiye’de de kendine binalar aldı. Talha da Küfe’de ev yaptırdı. Ama yetinmeyip, Medine’de de görkemli bir köşk yaptırdı. Yapılarını kireçten, kiremitten ve ‘sac’ adı verilen ağaçtan yaptırmıştı. Ebu Vakkas oğlu Sad da ‘Akik’ vadisinde yüksek ve geniş geniş bir konak yaptırmış ve üst katına balkonlar koydurmuştu...”

Asghar Ali Engineer’in de belirttiği gibi: “İbni Haldun her ne söylerse söylesin, bu büyük servet birikimi, İslam için gerçek büyük felaket oldu. Çok büyük gerilim yarattı ve iktidar için mücadeleyle varsıllık birleştirilince erken İslam toplumu iç savaşın içine sürüklendi.” (Asghar Ali Engineer, *The Origin and Development of Islam*, Yeni Delhi-1980, s.164)

Bu servet birikiminin birkaç elde toplanması, adilane bölüşülmemesi ve büyük toprak sahipleri sınıfının ortaya çıkmaya başlamasının getireceği felaketin ilk farkına varan ve yöneticilere başkaldıran Abu-Zer Gaffari olmuştu. Peygamberin önde gelen sahabilerinden

olan Gaffari, Ali'nin en yakın dostu ve destekleyicilerindendi. Anadolu Alevilerinin kutsal saydığı Kırklar Meclisi üyelerinden ve Onyeddi Kemerbest'lerden biri sayılmaktadır.

“Abu-Zer Gaffari, yabancı ülke fetihlerinden akan zenginlikten çok büyük miktar biriktiren, lüks ve çalışmadan kolay yaşama geçeneri şiddetle eleştirmektedir. İslam ülkelerindeki sosyalist ve komünistler onu Sosyalizmin öncüsü olarak görürler. Onun, İslamla bağdaşmayan düşünce ve eylemleri ile, sosyalistik idealleri denediği açıkça görülmektedir. Radikal görüşlerinden ötürü, düzen tarafından sürekli kovuşturılmaya uğramış, bir yerden başka bir yere sürülmüştür.” (Asghar Ali Engineer, *The Origin and Development of Islam*, s.165 vd.)

Maxim Rodinson, Abu-Zer Gaffari hakkında özetle şu bilgiyi vermektedir:

“Ona atf yapılan hükümlere göre: Örneğin, her kişi zorunlu ihtiyaçları (için en azını ayırdıktan sonra) ötesindeki varlığı ve gelirlerinin tümünü, sadaka olarak Tanrının hizmetinde harcamalıdır. Peygamberin ölümünden itibaren on yıl boyunca, hahamlar ve rahipler örnek gösterilerek, sadaka ve zekat vermeye isteksiz zenginler hakkındaki Kur'an ayetlerinin¹ işletilmesini sürekli konuştuğu ve halkı sarsarak harekete geçirmiş olduğu söylenir.”

“Orta Çağ tarihçi ve din bilginlerinin yarı efsanevi Abu-Zer Gaffari'si, herhangi bir dinsel öğeden ekonomik olanı ayırır. Örneğin güçlünün ve zengin baskısıyla görkemli kendileri üzerine zorla dayatılmış engellemelere karşı mirastan mahrum etme protestosu düzenlemiştir. Bu eğilimde, hem sosyal düzene zarar vermeyen hem de eylemci ve devrimciliğe yönlendiren biçimlenmeler vardı.” (M. Rodinson, *Islam and Capitalism*, Eng. Trans.by Brian Pearce, London-1974, s.25 vd.)

Yukarıda açıklanan durumyla Abu-Zer Gaffari'yi, İslam'da Sosyalizmin öncüsü olarak değerlendirirken, komünistik idealleri çağrıştıran aşağıdaki sözleri söylemiş; yaşamını ve eylemlerini bu doğrultuda sürdürmüş olan Ali'yi görmezlikten gelmek haksızlık olduğu kadar bilimsellikten de uzaktır. Hazreti Ali Divan'ından alınmış ve yorum bile gerektirmeyen şu sözlere bir gözatalım:

“77. Malı yalnızca kendin için kazanılmış olarak düşünme,... Allah'tan kork ve malını paylaş.

677-678. Utançtır insana, evinde serilip yatarken komşusunun üstsüz başsız, bükülerek açıktan yatması. Utançtır yoksulu ezme, ona zulmetmek...

467. Nasıl bir hastalıktır, sen evinde tok yatarsın etrafında deriyi kemirmeye hasret duyan yürekler varken.

1187-1188. Benim evim, gelen herkesin kendi ortamıdır, kilerimiz yiyecek alana açıktır. Bütün varımızı sunarız, sadece ekmek ve sirke olsa da.

26-27. Çok kimse çalışıp çabaladığı halde zenginliğe ulaşamazken, bir diğeri hiç emek harcamadan zengin oldu. Ve mal üstüne mal topladılar...

366.(Oysa) kişiyi ev barındırır, hırkası üstünü, ayıbını örter; ölmeyecek, yani ihtiyacı kadar yemek yetmez mi insana?

149. Geçimini şerefsizlikle elde etmeyi isteme...”

(Emir Ali İbni Abu Talib, *Hazreti Ali Divanı*, Arapça'dan çeviren Vedat Atilla, İstanbul-1990)

¹ Kur'an 9, 34: Ey inananlar! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da Allah yolunda harcamıyanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! 9, 35: Bu paralar cehennem ateşinde kızdırılıp, bunlarla alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün: ‘İşte kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yağmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın’ denilecektir onlara

Hiç kuşkusuz Ali'nin bu sözleri, ne kendisinden önceki halifelerin ve ne de "çalışıp emek harcamadan mal üstüne mal yığan, şerefsizce geçim sağlayan; yoksulu ezen ve onlara zulmeden" büyük toprak sahipleri sınıfının hoşuna gitmemiştir. Üstelik bu sınıftan yönetici kişilerin adlarını da vererek eleştirdiğini görüyoruz:

"1325.Gün uzadı Talha ile Zübeyr'in yaptığı kötülüklerden." 1327. Suhre (Sufyan) oğlu Muaviye'yi uyardım, ne var ki işe yaramadı uyarılarım. 1331.Sen ve baban istemiyerek, ikiyüzlülükle katıldınız İslama, çünkü cehaletin yoluydu sizin yolunuz. 1332. Peygamberin vefatıyla eskiye döndünüz..."

Ebu Bekir'e de: "766.Peygamberin vekili (olan benim) ile, o küçük gözlü beter kişiyi mukayese mi ediyorsunuz?" (Agy.) demekten çekinmemiştir.

Gerek Ali ve yandaşlarından (şiasından) Gaffari ve Abdullah İbn Saba gibi önde gelenlerin muhalefet mücadelesi, gerekse Muhammed dönemi siyasetine sadık kalan bazı sahabilerin çeşitli uyarıları, 20 yıl içinde yeni sınıfların ortaya çıkmasını sağlayan sosyal ve ekonomik değişimleri önleyemedi. Kısaca bir daha bir daha gözatalım:

"Ömer döneminde Hicaz'da ve başka bölgelerde açılan su kuyuları ve kazılan kanallarla toprağın verimi artırılmış. Bu büyük tarımsal çalışmalarda çok büyük sayıda köle kullanılmış. Örneğin Makrızı'nın anlattığına göre: 'Mısır'da büyük sulama kanalları sisteminde yıl boyunca her gün kullanılan köle-işçi sayısı 20 bin idi.' Yine bu dönemde özel Sulama İşleri kurumu vardı. Hicaz'da da artan büyük üretim fazlasıyla yüksek sınıflar daha da zenginleşti."

"Küfe valisi Said, kentteki toplumsal karışıklığın önlenmesi için Halife Osman'a mektup yazar. O da Küfe gibi diğer bazı kentlerde nüfus baskısını azaltmak için ekonomik bir karar alır. Bu karar Hicaz'daki Arapların ellerinde tuttıkları topraklarla, fethedilmiş eyaletlerdeki arazilerin değiş-tokuş (mübadele) edilmesi uygulamasıydı. Örneğin Talha, Hicaz'daki bütün topraklarını satıp, arazi değiştirme izniyle, Irak'ta çok büyük geliri olan geniş bir arazi ele geçirdi. Bu arazilerde çok sayıda köleler ve hizmetkarlar çalışıyordu. Pek çokları bu şekilde büyük toprak sahibi oldu ve yeni bir sınıf belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştı." (Asghar Ali Engineer, agy.s.171)

Böylece Mekke, Taif ve Medine'de de hiç çalışmayan, işçi ve kölelerin emek güçleriyle yaşayan zengin toprak sahipleri sınıfı oluştu. Eski İslam ahlakı temelinden değiştirildi. Yayılmacı fetihlerden, savaşlardan elde edilen varlık, köleler ve ganimet bu kentlere doluyor ve bazı ellerde toplanıyordu. Osman'ın değer ölçüleri nedeniyle büyük toprak sahipleri artmaya devam ediyordu. Aldığı kararlar, sorunları çözmekten çok ağırlaştırıyordu.

Asghar Ali Engineer, "Osman dönemi, belki İslam'da Feodalizmin (sözcüğün gevşek anlamıyla) başlangıcı sayılabilir." diyor. Yayılmacı fetihler gerçekten büyük sorunlar yaratmıştı. Birincisi, ganimetin beşte dördü, bu savaşlarla doğrudan ya da dolaylı olarak katılmış olan fatihler arasında dağıtılmasıydı. Kentlerde yaşayan bu kişiler, dört yılda bir kere sınır bölgelerine gidecek, orada altı ay kalacak ve yabancı kökenli köleler dahil ganimetlerini üzerlerine geçirtip döneceklerdi. İslam'da ele geçirilmiş özel mülk ve her yeni fetihle artması süren varlık yoğunlaşması üzerinde denetim yoktur. Araplar, yeni İslam dünyasına kazandırdıklarına inandıkları büyük onur kadar, onlara zengin ganimet getiren yeni eyalet fetihlerinde birbirleriyle yarışma halindeydiler. İkincisi, İslam imparatorluğuna daha fazla eyaletlerin katılması, nüfus düzenini değiştirdi ve köle sayısını artırdı. Söylemek gereksizdir ki, bunlar nüfusun en memnun olmayan mutsuz bölümünü oluşturuyor ve bu yüzden herhangi bir başkaldırı ve karışıkoyum hareketinde rol almaya daima hazır.

II.I.1.a Halife Osman'a karşı Başkaldırı Hareketi, Farklı Çıkarlar ve Ali'nin Eşitlikçi Tavrı

Osman'ın 651 yılında yukarıda sözü edilen ölçülerini uygulamaya koyması ve aradan beş yıl geçmeden öldürülmesi dikkat çekicidir. Yaşamının son iki yılı esnasında herşey çok kötü gitti ve gerçekten büyük bir başkaldırı başlamıştı. Bu ayaklanma hareketi ve Osman'ı öldürme olaylarında rol alan halkın en çoğu Mısır, Küfe ve Basra gibi fethedilmiş eyaletlerden idi. Yabancı fetihler, çeşitli eyaletleri İslam imparatorluğunun kontrolü altına getirmekle, uluslararası ticaret fırsatlarını artırdı. Doğrusu bu bölgede müslümanlar şimdi ticaret tekeline ele geçirmişler, bu fırsatları kullanıp kazançlarını şişirmişlerdi. Böylece halife üzerinde büyük baskı uygulayan güçlü bir olygarkhoslar sınıfı (oligarşi) ortaya çıkmıştı. Osman'ın toprak değiştirme fermanı, bu değişimden büyük kazanç sağlayan güçlü oligarşinin baskısıyla gerçekleşmişti. (A.Ali Engineer, agy, s.173)

“İslam imparatorluğunun başkenti Medine, Osman'ın öldürülmesinden sonra isyancıların denetimine geçti. İsteksiz görünen Ali'yi, yönetimin iplerini ellerine almaya zorladılar. Talha, Zübeyr gibi birçok güçlü oligarhlardan isyanın çıkmasına alet olanlar da, yansız kalanlar da Osman'ın kurtarılması için hiç birşey yapmamışlardı. Olasıdır ki bu, gelecek halife üzerinde baskı ve kontrol kurmak, ya da durum uygun olduğu takdirde halifeliği ele geçirme isteğinden geliyordu. Ancak onların bu tutkuları, isyancıların ağırlıklarını Ali'nin arkasına koymasıyla havada kalmıştı.” (A.Ali Engineer, agy, s.174)

Asghar Ali Engineer, 1994'te yayınladığı *The Islamic State* adlı yapıtında ise şöyle demektedir:

“Osman'ın öldürülmesinden sonra halife seçilen Ali, bu yeni sınıflar ve grupların yarattığı biçimlenmeyle başıboş bırakılmış güçleri kontrol altında tutamadı. Onun namusluluğu, ahlaki dürüstlüğü ve davasına bağlılığı tartışılmaz tutumuyla, bu güçleri buyruğuna alması olası değildi. Ali İslam öğretilerini, özellikle eşitlik ruhunu koruyarak, siyasetinde biçimlendirmek istedi. Ancak birey olarak insanın irade ve karakteri ne denli güçlü olursa olsun, tarihsel güç dalgaları kendisine karşı olduğu zaman, tarihin seyrini değiştiremez.”

“Büyük toprak sahipleri güçlü iktidar gruplarının biçimlenmesi ve büyük varlık akımının, Arap toplumunun kabile temelli sınıflarını tamamıyla yoketmesi çok yakındı. Oysa Ali sınıflara ayrılmamış halk arasında kolayca kabul görmüş ve erken İslam tarafından önerilen eşitlik yolunu ciddi bir biçimde izlemeye koyuldu. Oysa predominant gerçek bu değildi. Bu şekilde yeni mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkması, Ali'nin izlemek istediği erken islami yol ile korunamazdı (Thus the emerging property relations were not in keeping with the early islamic course Ali wanted to follow). Ali halife olduğunda bu güçler çok sağlamlaştırılmış ve Arap toplumunun eşitlik çatısı hemen hemen parçalanmıştı. İslamın tanrısal demokrasisini (Theo-democracy) destekleyen koşullar artık işletilemezdi. Qamar-uddin Khan'ın (*Al-Mawardi, al-Ahkam as-Sultaniyah*) deyimiyle ‘İslam demokrasisi ruhu, dördüncü halife Ali'nin tabutuyla toprağa verildi.’” (Asghar Ali Engineer, *The Islamic State*, Delhi-1994, s.58vd.)

II. I. 2 Abdullah İbn Saba ve Sabailer

Alevilerin gerçek İslami atalarının Sabailer olduğu gerçeğini vurgulayarak konuya girmek istiyoruz. Taraftarlık deniyorsa, taraftarız. Haksızların zalimlerin karşısında; ezilen halkların, zulüm gören toplumların yanındayız ve gücümüz çerçevesinde onların mücadelelerini yazıyoruz. İşte bu bağlamda Abdullah İbn Saba, İmparatorluğa dönüşmekte olan İslam devletinin yayılmacı, talancı-sömürücü ve baskıcı oligarhlar yönetimine karşı halkı ayaklandıran ilk toplumsal alevi önderi olma onurunu taşır. Sünni ve Şii İslam tarihçi yazarları ve idealist burjuva tarihçileri, ya onun inançsızlığı-sapkınlığı ve İslama ilk bölücülüğü soktuğunu ballandırarak anlatır ya da yaşamadığını yazarlar.²

² Mısırlı bir şeriatçının (Murtaza el-Askeri) yazdıklarına dayanarak, onun yaşamadığını, efsanevi bir kişi olduğunu ispatlamak gayretkeşliğiyle A. Gölparlı'nın kaleme aldığı “Bir Yalancının Düzmeleri, Abdullah İbn Saba,

Halife Osman'ı övmekle bitiremeyen ve üzerine toz kondurmeyen Hintli islam tarihçisi Prof. K. Ali bile, onun politik önderliğini ve halkı Osman'a karşı onun kışkırttığını yazmak zorluğunu duymuştur:

“Çıkarı için müslüman olmuş (*Ne türden çıkar için? Herhangibir açıklama yoktur. İ.K.*) Yemenli bir yahudi olan Abdullah İbn Saba, Osman'a karşı kışkırtma olaylarında önderlik rolünü üstlendi. Başarıyla eylem tohumlarını ektiği Basra, Küfe ve Suriye'den sürgün edilince, Mısır'a gitti. Orada da Osman'ın aleyhinde vazlar vermeye başladı. Onun konuşmalarıyla çokları etkilendi ve böylece isyancıların gücü giderek arttı. Zaten birçok milliyetler kılıçla boyun eğmişler ve sonuç olarak müslümanlığı zorla kabul etmişlerdi. Ve hala müslümanlara karşı kesin kin ve nefret besliyorlardı. Karışıklığı fırsat bilerek, şimdi onlar da isyancıların yanında yer almıştı.”(Prof. K. Ali, M.A., agy, s.118)

İbn Saba'nın yaşamı hakkında kesin ve doyurucu bilgi yoktur. Yaşadığı çağdan beri onun eylem ve inançlarına karşı olan yazar, siyasetçi ve tarihçiler tarafından çoğu aleyhte yazılmış bilgiler günümüze gelmiştir. Herşeyden önce, Ali partisinin (Şia) kurucularından, ama asıl en büyük propagandacısı olarak tanınır. Ayrıca İbn Saba'dan başka İbn al-Sawda, İbn Wahb, İbn Harb gibi adlarla anılmasından bile, bize göre nominal evidence (isimsel kanıt) olarak, kişiliği üzerinde yorumlar yapmak olasıdır. İbn Saba, yani 'Saba Oğlu' namıyla, Ethiopia'nın, tarihsel Saba Melikesi Belkis ilişkisiyle Süleyman Peygamber'e ulaşan, çok eski yahudi (Falaşlar) yerleşmelerinden Saba kökenli (Yemenli) olduğu anlaşılıyor. İbn al-Sawda, yani 'Sevda Oğlu' unvanıyla, taparcasına sevdiği, sevdalandığı Ali sevgisinin yandaşı ve yayıcısıdır. İbn Wahb, yani 'veren, ihsan eden, dağıtan, bağış sunan kişi' anlamı çerçevesinde 'Vahab Oğlu' adıyla, halkın arasında herkese yardımcı, cömert ve zalimden alıp mazlumlara dağıtan sevilen bir halk önderidir. Ayrıca onun yiğitliği, korkusuzluğu, dövüşmesini iyi bildiği ve savaşçılığını vurguladığını düşündüğümüz İbn Harb, yani 'Savaş Oğlu' adı da o derece dikkat çekici değil midir?

Abdullah ibn Saba'nın kışkırtıcılığı ve sapkınlığı(!) üzerine, özellikle al-Tabari'den (9.yy.ın sonlar 10.yy.ın başları) sonra Sünni tarihçiler tarafından çok çeşitli tanımlamalar yapıldı. Bunlardan al-Makrizi'nin (Khitat II, 334) "İbn Saba olayı, Muhamme'in sahabileri arasında mükemmel uyumdaki ilk bozulmadır' tanımlaması, onun sahabilerden, yani Peygamberin yakın arkadaşlarından olduğunu belirliyor. Bazıları kabul etmese de Peygamberin zamanında Musevilikten İslamiyete geçmiş ve onun yakınlarından olacak kadar beceri ve yeteneklidir. (İbn Saba hakkında çeşitli görüşler için bkz. *M.G. S. Hodgson, The Encyclopaedia of Islam, Vol II*. Leiden, E.J. DRILL, 1986, s. 51)Ayrıca Ali'yi tapacak kadar sevmesi, onun sayesinde müslüman olduğu ve onun üstün bilgi ve erdemleriyle bu dini öğrendiğinin kanıtıdır.

İbn Saba'nın kendisine verilmiş unvanlardan da ortaya çıkan karakteri, onun yeni bir öğreti ve eylemlerdeki önderliğinin temellerini fazla bilinmeyen geçmişinde aramak gerektiğine işaret edebilir. Ona, İslamda ilk ayrılık tohumlarını atan, birliği bozan fesatçı 'Yahudi dönmesi' gözüyle bakarak küfretmek, inanç-düşünce ve eylemlerini aşağılamaz ve küçültemez de. Bu Peygamberin amcası oğlu, damadı ve aynı zamanda varisi olarak onun soyunu sürdüren Ali'nin kendisine küfürdür. Çünkü İbn Saba tam tersine, yukarıda örneklemelerle açıklanmaya çalışılmış olan sosyo-ekonomik değişimlerle yaratılan toplumsal eşitsizliği, özel mülkiyet hırsı içindeki çıkar grupları ve geniş toprak sahiplerinin oluşturduğu sınıflarla bozulmuş toplumsal birliği, İslam'ın temellerinin sağlamlaştırılmaya çalışıldığı Muhammed'in Medine döneminde (Alevilikte Musahiplik kurumunun somut başlangıcı olan)

(İstanbul, 1974)" kitabının bilimsel ve tarihsel, hiçbir değeri yoktur. Mevlevilik'ten Şiiliğe geçtikten sonra, böyle bir misyon yüklenerek bu kitabı çevirip yorumladığı anlaşılıyor. Gerek kitabın önsözünde ve gerekse kitabı tanıtan yazılardaki "Yüzyıllar boyunca Şiiliği Abdullah İbn Saba diye bir yahudi dönmesinin kurduğuna inanılmıştı. Eser böyle bir adamın olmadığını ortaya koyması bakımından pek önemlidir" ifadeleri bunu gösteriyor. Tek yanlı, subjektif yaklaşımla tarihsel gerçeği ortadan kaldırma çabasından başka birşey değildir.

Muhacir-Ensar (şimdi Arap-Mevali) Akdi Kardeşlik temelindeki “Ortak kazanıp ortaklaşa yeme ve herşeyin eşit üleşimi ilkesi” içinde yaşamayı yeniden sağlamak için mücadeleye atılmıştır. Öyle sanıyoruz ki, bazıları yukarıda vermiş olduğumuz *Ali Divanı*’ndan şu sözler, Abdullah İbn Saba’ya ışık ve yol gösterici olmuştur. Büyük olasılıkla Ali bu sözleri, Ömer ile Osman’ın halifelik dönemlerinde (634-656) söylemiştir:

“Malı yalnızca kendin için kazanılmış olarak düşünme,... Allah’tan kork ve malını paylaş. Ey çoğun çoğunu isteyen şaşkın, bunca malı toplamaktan amacın nedir? Çok malı olanın ömrü mü uzuyor? Utançtır insana, evinde serilip yatarken komşusunun üstsüz başsız, bükülerek aklıktan yatması. Utançtır yoksulu ezme, ona zulmetmek... Nasıl bir hastalıktır, sen evinde tok yatarsın etrafında deriyi kemirmeye hasret duyan yürekler varken. Benim evim, gelen herkesin kendi ortamıdır, kilerimiz yiyecek alana açıktır. Bütün varımızı sunarız, sadece ekmek ve sirke olsa da. Çok kimse çalışıp çabaladığı halde zenginliğe ulaşamazken, bir diğeri hiç emek harcamadan zengin oldu. Ve mal üstüne mal topladılar. (Oysa) kişiyi ev barındırır, hırkası üstünü, ayıbını örter; ölmeyecek, yani ihtiyacı kadar yemek yetmez mi insana?”

Görülüyor ki, Abdullah İbn Saba’nın, Arap ve zorla müslüman olmuş halkları (mevali) ardına alıp Mısır’dan Medine’ye uzun yürüyüşünün teorik temeli Ali’nin bu görüşlerinde yatmaktadır. Yukarıda örneklediğimiz Abu Zar Gaffari’nin görüş ve eylemlerinin temelinde de kuşkusuz bunlar yatıyordu. Osman’ının halifeliğinin başından itibaren, Ali’nin Şiası (Partisi), ondan pasifist siyaseti bırakmasını istemişlerdir. Çünkü Ömer’in izlediği yayılmacı fetihçi siyaset nedeniyle, çevrelerindeki “üstsüz başsız, aklıktan bükülüp yatan yoksula zulmederek, mal üstüne mal yığmış olan” (burjuva tarihçilerinin hangi nedenlerle ve nasıl demokratik seçim yapan bir meclis gibi gösterdiklerini bir türlü anlayamadığımız) kabile şefleri ve olygarkhoslardan oluşan Hakemler Kurulu doğal olarak Osman’ı seçmişti. Muhammed zamanında uygulanan ve Kur’anın birçok ayetlerinde vurgulanan eşitlik ve paylaşım ilkeleri çoktan unutulmuş, ‘Cihad, talan, Ganimet’ gibi çıkarlarına uygun gelenler ise harfiyyen uygulanıyordu. Ali’nin, Osman’ın halife seçilmesi üzerine ona söylediği şu sözler, aktif siyasete başlamayı karar verdiğini gösteriyor:

“353. Eğer hakemlerin atamasıyla bu (halifelik) görevi devraldım diyorsan, senin hakemlerini atayan (Ömer) nerede? 354. Peygambere yakınlığını öne sürüp, bunu hakettiğini söylüyorsan hasımlarına karşı, ona senden daha yakın ve evla (öncelikli) olan da var.” (Agy.) Burada Ali’nin ‘öncelikli’ diye sözettiği, elbette ki kendisidir. Bunlara daha ağır sözler ekleyerek açık açık ısrarını sürdürüyor:

“1756. Görevi devralacak bir şeref sahibi olacaksa, onun en yakını benim. O(Muhammed), ilmiyle büyüttü beni ve onun ilminin bilgini oldum. 1765. Ey bu hakka sahiplerin hakkına tecavüz etmek isteyen, sen ne kadar da cahil ve aptalsın!”(Agy)
Elbette ki, ne aptal ne de cahildi Osman. Özçıkarcı bezirganlığını, kabilesi ve yakınlarına çıkar alanlarını peşkeş çekerek, Muhammed’in ‘Medine İslamı’ diye birşey bırakmadı; İslami toplumsal eşitliği ve birliğini parçalayarak; Kuran’da yaptığı eklemeler-çıkarma değişiklikleriyle kutsal kitabı iktidar ve kendi soyçıkarcıları için araç gibi kullanarak; dinin kurucusuna da dine de en büyük kötülüğü yaptı.³Ali bu kötülüklerin geç farkına vardı. Gecikmeyle birlikte, kişisel ahlak ve erdem herşey olduğu yanılığına da düştü. İşte Abdullah İbn Saba bu gecikmeyi kendi öz yöntemleriyle, Sabaili’lik öğretisiyle unutturdu ve son hızla öncelleştirdi.

Abdullah İbn Saba ile Abu Zar Gaffari aynı siyasi amacın militanlarıydı. Amaçları Ali Şiasını (partisini) iktidara getirme ve ilk dönem Medine İslamı’nın ‘eşitlikçi, üleşimci’ sınıfsız toplumuna geri dönmektir. Ancak her ikisinin de hitap ettikleri toplumsal kesimler farklı

3 Halife Osman döneminde Kuran üzerindeki uzun süreli -özel kişiler elinde bulunan sureleri ve ayetleri derleyip toplayarak- kitaplaştırma çalışmalarının ve yapılan değişikliklerin geniş özeti için Benjamin Walker’ın Foundations of Islam (Great Britain 1998, s.146-171) kitabına bakılabilir

olduğu gibi yöntemleri de farklıydı. İslam Peygamberinin “ben bilimin şehriyim, Ali kapısıdır: Ena Medinet-ül İlmi Aliy-ün babuha” diye nitelendirdiği Ali İbn Abu Talib, “Ben zamanın bilginiyim”derken kendini övmüş olmuyor, gerçeği söylüyordu.⁴

Ali Divanı’ndan kullandığımız alıntıların nasıl diyalektik materyalist yorumlara açık olduğu ortadadır. Ali’nin bu şiirsel siyasi ve felsefi söylemlerine yansıyan görüşlerini temel alan Abu Zer Gaffari, kısacası başta halife Osman olmak üzere tüm yöneticilere; kabile başkanları, yeni oluşmuş büyük toprak sahipleri ve askeri oligarşiye sesleniyordu. O, “herkes zorunlu ihtiyaçları (için en azını ayırdıktan sonra) ötesindeki varlığı ve gelirlerinin tümünü, sadaka olarak Tanrının hizmetinde harcamalıdır”derken, ayetlerden örnekler okuyarak, onları Kuran’a uymaya; Allah’la ve cehennem ateşiyle korkutmaya çalışarak ilk Medine İslamlığına geri çağırıyordu. Diğer yandan Malik el Eşter, Saad İbn Vakkas, Ebu Mus’el Eşar gibi *Kurra* ehli (Kuranı ilk okuyanlar) Ali partisinin militanlarındandı. Halife Osman Abu Zer Gaffari’yi, şehirden şehire sürgün ederek öldürttü.

Buna karşılık Abdullah İbn Saba farklı bir toplumsal düzlemde hareket ediyor ve halkı ayaklandırıyor, sık sık olaylar çıkartıyor. Ama, yönetim tarafından cezalandırılmak, şöyle dursun yakalanamıyordu bile. Basra’da görülüyor, Küfe’de çıkardığı olayların arkasından, Suriye’den sesi geliyordu. İmparatorluğun çeşitli bölümlerinde Osman’a karşı her kışkırtma ve başkaldırı hareketinde onun parmağı vardı.

Bu sırada Mısır valisi, Osman’ın mali ve yayılcı siyasetinin baş şampiyonu ve has komutanlarından Abdullah b. Sa’d’ın kışkırtmalarını bastırmak ve Halifeyi desteklemek için, yerine bir adamını koyarak Mısır’dan ayrılmıştı. 645-6 yılından beri Mısır ve Kuzey Afrika halkları üzerinde Amr İbn-ül As’la birlikte zulüm ve baskı uygulayan bu vali ayrılır ayrılmaz, Mısır’daki muhalif isyancı grupların başında bulunan Muhammed b. Hudhayfa, İbn Saba’nın etkili propagandasıyla eyalet yönetimini ele geçirdi. Sa’d’ın vekili Al-Sahib b.Hişam Mısır’dan kovdu. (EI Vol.II, Leiden-E.J.Brill,1986, s.51)

Abdullah İbn Saba, böylece Mısır’da tam başarıya ulaşıyor ve isyancıların başında uzun bir yürüyüşten sonra, Medine’ye giriyor ve Halife’nin evi kuşatma altına alınıyor. Önce, hakkını gasbetmiş rakibini korumak için oğullarını gönderecek kadar erdemlilik gösteren Ali’nin önerisiyle valilerin değiştirilmesi isteniyor. Tarihçiler burada ağızbirliği etmişlercesine; “dindar, yumuşak huylu ve biraz zayıf karakterli” olarak nitelendirdikleri Halife Osman’ı temize çıkarmak için, akrabası ve baş danışmanı Mervan’ın vali atama yazılı buyruğunu değiştirerek gönderdiğini yazmaktadırlar. Zaten diğer eyaletlerden gelen isyancılar da Medine sokaklarını doldurmuş ufak bir kıvılcım bekliyordu. Onların dertleri, valilerin değişimi gibi geçici bir çözüm değildi; halkın çoğunluğunun yararına bir yönetim ve birkaç büyük toprak sahibi ve askeri oligarhların ellerindeki büyük varlık birikiminin eşit paylaşımını istiyorlardı. Böyle olunca, başa geçirmek istedikleri pasifist (barışçıl) Ali’nin de aracılığıyla isyancıları ikna ederek zaman kazanmak varken, Mervan’ın Halife’nin vali atama yazısını “bu mektubu getiren kişiyi öldürün” biçiminde değiştirmesi akla uygun bir siyaset değil. Muaviye’nin Medine’deki ayağı, onun kadar muhteris ve kurnaz olan Mervan’ın bunu yapacağını biz sanmıyoruz.⁵

⁴ Kuran’ın ilk büyük ve önemli yorumcusu olan Ali, “1451.Cebrail evlerimizde bizi ziyaret ederek, İslamın farzları ve hükümlerini getirmektedir” diyecek kadar kutsal kitaba aşınadır. Ama, bugün Ali Kuran’ı mevcut değildir, yok edilmiştir. Arap dili grameri üzerinde çalışmaları bulunan Ali’nin ‘Güzel söz söyleme yöntemi’ anlamına gelen Nehcet-ül Belaga ve 1044’de Ebu’l Kasım Ali bin Tahir tarafından derlenmiş şiirlerinin toplandığı ‘Ali Divanı’ günümüze ulaşmıştır. Çelişkili söylemlerden dolayı bazılarını kuşkuyla yaklaşılabilir. Bizce içindeki bazı şeriatçı söylemler, dönemin Nakip’lerinden olan yazarın kendisi tarafından takıyye olarak sokulmuştur.

⁵ Eğer kesin belgelendirilemiyorsa, biz tersini yapardı diye düşünüyoruz. Çünkü İslam devleti yönetiminde Osman’la birlikte Umejd oğullar (Emevi) hegemonyasının temelleri atılmış tam güç kazanma aşamasındaydılar. Valilerin usulen değiştirilmesiyle birkaç yıl kazanarak daha da güçleneceklerdi. Zaten Ömer döneminde Suriye valiliğini ele geçirip, evlilik yoluyla Şam’da Gassanid krallığının mirasına konmuş ve güçlenmiş olan Muaviye bölgede neredeyse bir vassal krallık yapıyor. Merkezden alabildiğine bağımsız davranıyor, fetihlere giriyor ve

Ali'nin aracılığıyla isyancılarla yönetim arasında valileri değiştirme yönündeki uzlaşma gereğince, yeni atanan valilerin birer heyetle yola çıktıklarını görüyoruz. “Basra, Küfe ve Mısır gibi farklı yönlerde giden ve Halife'nin mektubunu götüren bu heyetlerin aynı gün aynı saatte başkent Medine'ye dönmeleri fiziksel olarak olanaksızdır. Olasılıkla bu sahte mektubu onlar uydurmuş ve ve Medine halkını gafil avlamayı planlamışlardı. Halife böyle bir mektuptan tamamıyla habersizdi. Bunu çok ciddi bir yeminle bildirdi fakat ona inanmadılar.” A Study of Islamic History (İslam Tarihi Araştırması) isimli kitabında (s.120) Prof. K. Ali, M.A.'nın bu açıklamalarına farklı nedenlerden katılıyoruz. Hintli Prof. H. Ali, Halife Osman'ı masum, yönetimini adil kabul ettiği için, başkaldıran halka düşman gözle bakmakta ve olayı bu gözle yorumlamaktadır. Yukarıda ve dipnotta açıkladığımız nedenlerden ötürü Osman'ın vali atama buyruğunu değiştiren Mervan değil, Prof. H. Ali'nin de işaret ettiği gibi ayaklanmayı yönetenlerdi. Bu değişikliğin, yani “oraya varır varmaz buyruğu getiren kişiyi öldürün”emrinin, Mısır'a atanan yeni vali Muhammed bin Ebubekir için verilmiş olması doğrudan İbn-i Saba çevresine bağlanabilir. Medine sokaklarını doldurmuş olan isyancılar gergin beklemektedirler. Baskılar, yoksulluk ve sıkıntıları valilerin değişmesiyle giderileceğine inandırılmaya çalışılmaktadır. Başta Ali olmak üzere aracılar, halifelik makamının zarar görmemesini, dokunulmaz olmasını istemiş olmalıdır. Doğrusu belki de halife seçileceğinden emin olan Ali, Osman'ın öldürülmesinin aleyhinde kullanılabileceğini kuvvetle tahmin ettiği için böyle davranmak zorunluğu hissetti.

Ayaklananların uzak eyaletlerden Medine'ye kadar gelmiş olmalarının asıl nedeni Ali değilmiydi? İbn-i Saba halkın arasında asıl onun tanrısal gücünün ve İslam toplumu için tek kurtarıcı olduğunun propagandasını yapmamış mıydı? Bundan dolayıdır ki, isyancıların öfkelerini Ali'nin barışçıl tavrı dindirmiş, uzlaşmaya razı etmişti. Ama iyi bir siyasi önder olduğu anlaşılan Abdullah İbn Saba, bundan hiç memnun olmamıştı. Ne valilerin değişimi, hatta Osman'ın makamından indirilip sağ bırakılması bile çözüm olamazdı düzenin yıkılması için. Birkaç yıldır Basra'dan Suriye'den Mısır'a kadar halkın arasında durup dinlenmeden Ali'nin adına yaptığı propaganda ve verdiği vaizler sonunda binlerce insanı peşine takip uzun bir yürüyüşle Medine'ye ulaşmış. Tam Halife'yi alaşağı edecekken Ali'nin barışçıl siyasetine takılmıştı. İşte bu gergin bekleyiş içinde, yaratılan bu mektup olayıyla birlikte, eyaletlerden aynı anda gelen yeni birliklerle halk galeyana getirildi. “İntikam intikam!” sesleri arasında doğrudan Halife'nin konağına saldırdılar. Ali'nin oğullarının kapıda beklemesi de işe yaramamış, pencerelerden girerek Osman'ı odasında öldürmüşlerdi. Yine Hintli Prof. H. Ali'nin satırlarından Abdullah İbn Saba'nın bundan sonraki rolünü okuyalım:

“Osman'ın ölümüyle herşey çığırından çıktı. Medine kentinde anarşi ve kargaşalık egemen oldu. Üç isyancı takımdan en güçlüsü Mısır birliğiydi. Mısırlı isyancıların önderi Abdullah İbn Saba, beş gün süren anarşinin ardından, Peygamberin onun adına vasiyet ettiği Halifelik Ali'nin hakkı olduğu temeli üzerinde Ali davasını destekledi. 23 Haziran 656'da Ali, isyancılar tarafından Halife olarak selamlandı ve halk tek tek ona biat yemini etti. Ali'nin Halife seçilmesiyle İslam tarihinde yeni bir dönem açılyordu.” (Agy, s.125)

Görüldüğü gibi Ali'nin halife seçilişi kendisinden önceki halifeler gibi olmamıştır. Onu diğer üç halifeden ayrı tutmak tarihsel zorunluktur. Onları yönetime getiren kabile şefleri ve son çeyrek yüzyıl içerisinde ortaya çıkmış geniş toprakları ve varlık birikimini ellerinde tutan küçük bir azınlığın temsilcileriydi. Oysa Ali, ezilen baskı gören Arap ve Arap olmayan halklar tarafından bir ihtilal sonucu seçilmişti. Kimdi bunlar? Küfe ve Basra'dakiler gettolara yığılmış büyük çoğunluğu topraklarından koparıp, zorla müslüman edilerek köleleştirilmiş

Bizans'la ticari ve kültürel ilişkiler içinde hanedanlığının temelini hazırlıyordu. Vali değiştirme olayını da rahatlıkla kendi lehine çevirmenin kolayını bulurdu Muaviye. Nitekim Osman'ın öldürülmesinin sorumluluğunu da Ali'ye yükleyerek, yeni sınıfları ve çıkarlarını ardına alıp tarihin seyrini kendi lehine çevirmişti. Oysa olaylar yatıştırılmış olsaydı, Medine'de halifeligi ele geçirmek daha kolay olacaktı Muaviye için. Bu nedenlerden ötürü diyoruz ki, Mervan'ın bu mektup değiştirme olayı doğru değildir.

İranlı olan yabancılar ve fetih ganimetlerinden pay alamıyan, giderek yoksullaşmış yerli küçük ticaret sahibi esnaflar, yabancı lüks mallarla rekabet edemiyen artisanlar , yani şehirli Araplardı. Yine Basra tuzlarında ve Mısır'da, Medine'deki su kanallarında çalıştırılan ve sayıları yüzbinleri bulan emekçi Nubialı zenci köleler... İşte yıllardır Abdullah İbn Saba bu insanların arasında Ali'nin propagandasını yapıyor; onun Muhammed'in Medine İslamlığındaki eşitliği, adaleti getireceğini ve ancak Peygamberin halefi olarak Ali'nin kendilerini kurtaracağını yayıyordu.

II.1.2. a İbn Saba'nın inanç ve görüşleri

Abdullah İbn Saba'nın Ali'de somutlaşan tanrısal öz inancı, nereden kaynaklanmaktadır? Hangi siyasi amaç için kullandığını ve sonucunu kısaca açıklamayı denedik. Yukarıda bir yerde İbn Saba'nın, Kur'an ayetleriyle propagandasını yapan Abuzer Gaffari'den farklı yöntem uyguladığını ve hitap ettikleri sınıfların farklı olduğunu söylemiştik. Gaffari yöneticilere ve varlıklılara sesleniyor; onlara Kuran'daki eşitlik ve kardeşlik ilkelerini anımsatıyor ve varlıklarını Allah yolunda yoksullara dağıtmalarını söylüyordu. İbn Saba ise seslendiği yoksul ve ezilen sınıfların, onlardan merhamet dileyerek yardım almalarını değil, başkaldırıp sahip olduklarını zorla ele geçirerek aralarında paylaşmalarını istiyordu.

Bunu da kafaları almayacak kadar soyut, görünmez tanrının sözleri olarak sunulan Kur'an ayetleriyle yapmadı. Zorla ya da cizye (başvergesi)'den kurtulmak için kabul ettikleri İslamlığı tam benimsememiş İranlı, Mısırlı yabancı halklar, zenci ve beyaz köleler, ilkel bedeviler arasında Ali'nin bazı örneklerini verdiğimiz toplumsal düşünce ve görüşlerini yansıtan sözlerini temel alarak vaizleriyle kıskırtıp isyan ettirdi.

Kuşkusuz Ali'nin, "ben görmediğim tanrıya tapmam" dediğini biliyor ve içinde sır olarak saklıyordu. Onun sözleri, öğütleri şiirleri maddi dünyaya dönüktü; Arap ve Arap olmayan halklar, köleler ve azatlılar herkes için eşitlik, paylaşım, sevgi ve mutluluk istiyordu. İbn Saba Ali'nin çok yakınında bulunmuş, gerek savaşlarda (özellikle Hayber kalesini alışında) ve gerekse elini zülfikara sürmediği 24 yıllık savaşız dönemde onun olağanüstü güç, yeti, bilgi ve yaratıcılığına tanık olmuştu. Yaşamını İslam öncesi döneminde, Musa'nın mirasını kendisine geçtiğini söyleyecek kadar dindar bir yahudiydi. Belli ki dinlerin hepsini iyi incelemişti. İbn Saba propagandasını yaparken, Sabailiğin devamı olan sonraki Kaysanilik, Albailik, Bayanilik Mansurilik vb. bazı akımlarda da açıkça belli olduğu gibi, ayaklandığı aşağı tabakadan sınıfların ve halkların eski dinleri Zerdüş-Mazdeklik, Manilik, Sabinlik-Hermetizm, eski Mısır ve Grek inançlarından kalıntılardan ve eski dini Musevilikten aldığı öğeleri Kur'an ve Hadis yorumlarıyla İslama karıştırıp, onlara anthropomorphism (sıfatıyye, insan biçimli tanrı inancı) olarak Ali tanrısallığını sunmuştu. Ali öldükten sonra da, onun ölmediğini, göğe çekildiğini ve bir gün geri dönüp dünyayı adaletiyle dolduracağını söylüyordu.

Şehristani, *Kitab al-Milal*'da(Fransızca çev. S.292) , Abdullah İbn Saba ve Sabailer hakkında şunları yazmaktadır: "Sabailer İbn Saba'nın yandaşlarıdır. Bu kişi Ali'ye bir gün, "Tanrı sensin" dedi. Bu nedenle hemen Medain (*Eski Parthlara ve 3.yy.da Sasanid'lere başkentlik yapmış Suriye İran sınırında Ktesiphon İ.K.*) kentine sürgüne gönderildi. Kendisinin Judaizmden İslama geçtiği söylenir. Yahudi olduğu dönemde, Nun oğlu Josue olduğu ve Musa'nın mirasının kendisine geçtiğini iddia etmişti. Aynı şekilde Muhammed Peygamberin onu mirasçı atamasıyla imamlığı Ali'nin aldığını ilk söyleyen de o idi. (*Gulat ya da Mufritun diye adlandırılan İ.K.*) Aşırı şii mezhepleri ondan, onun düşüncelerinden doğmuştur.."

"O Ali'nin gerçekte ölmediğini ileri sürmekteydi. Çünkü Ali'nin kendisinde, ölümün ona karşı hiçbirşey yapamayacağı tanrısal parça taşıdığına inanıyordu. Bulut biçiminde gelen, yıldırım görüntüsünde seslenen (*Alevi köylerinde 30-40 yıl öncesine kadar gök gürlendiğinde "Ali nağra atıyor!" deniliyordu. Demek ki aynı inancın kalıntıları hala yaşamaktadır. İ. K.*),

şimşek ışığında gülen Ali'dir. Bir gün gökyüzünden incek ve adaletiyle yeryüzünü dolduracak ve haksızlıkları yokedecektir.”⁶

Julius Wellhausen, İbn Saba'nın Ali hakkındaki inanç, düşünce ve iddialarını onun yahudi kökenli oluşuna bağlamaktadır. Yani erken Aleviliğin (ilk Ali yandaşlığı, Proto Alevilik), heterodoks İslam olarak, erken Şiilik olarak “yahudi kökenli izlenimi uyandırdığını” söylüyor. Bernard Lewis'in de (*The Jews of Islam*, Princeton University Press, New Jersey-1987, s.103) aynı görüşte olduğunu görmekteyiz. Yeterli olmasa da bunda yüksünecek hiçbirşey yok. Kuran'ın içeriği Tevrat'tan geçme İsrail Oğullarının öyküleriyle dolu değil mi? Hristiyanlık da, Müslümanlık da kaynağını yahudilikten almıyor mu? Ancak Şünni ve Şii tarihçiler, yazarlar hala Abdullah İbn Saba'yı, İslamda ilk bölünmeye sebep olan kişi olarak suçlarken, aşağılayıcı bir biçimde 'yahudi dönmesi' oluşuna bağlamalarına, ya ne demeli?

“Tanrı'nın dünya üzerinde meşru vekili olarak monarşik bir peygamber düşüncesi Yahudilerden İslama geçmiştir”

cümlesiyle başlayan uzun paragrafta J.Wellhausen konu üzerine kısaca şunları söylemektedir:

“Muhammed'den önce bir sıra birbirine haleflik eden peygamberler mevcut olmuştur. Musa'nın da aynı türden bir halefi hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bu sıra Muhammed'den sonra da son bulmamış. Her peygamberin, daha yaşadığı zamanlarda yanında bir halefi mevcut olmuştur. Musa'nın Josua'sı (*kardeşi Harun İ.K.*) gibi, Muhammed'in de Ali'si vardır ve peygamberlik görevi bunun yoluyla devam eder. Gerçi Peygamber benzetmesi Ali ve oğulları için kullanılmamıştır; kendilerine *vasi* veya *mehdi* ve genellikle *imam* deniyordu. Ama bunlar tanrısal hükümdarlık yetkisinin cisimleşmiş (tecessüdü, maddeleşmesi) olması nedeniyle, aslında

peygamberdirler...”(J.Wellhausen, çev. Prof.Dr.Fikret Işıltan, *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, Ankara,1989. s.150-151)

Bunları Muhammed aynısıyla uygulamış ve 632'de Veda Haccı dönüşünde Gadirhum'da kendisinden sonraki vasisini de atadığı bilinmektedir. Ama Sünni İslam, akrabası Ali'yi Muhammed'in halefi kabul etmemekte. Buna karşılık Osman'la başlayan kabile sultanı, Muaviye ile oğluna geçip (Emevi soylu) hanedanlığa dönüşerek, Peygambere vekillik (Hilafet) oluşturmasını hoş karşılamakta ve haklı görmektedir. Oysa Muhammed Ali'ye tıpkı Musa'nın Harun'a baktığı gibi bakmıştır. Onun bunu belirleyen birkaç hadisi olduğu gibi Ali'nin *Divan'*ından şu sözlerini saptayabiliyoruz:

“1318- Amcamın oğlu sorunca, ara bozucuların ileri sürdükleri savları söyledim. 1319- Dedi ki sen kardeşimsin. onlarsa değiller. Biz seninle Harun'la Musa gibiyiz...1442-Nasıl ki Musa ile Harun kardeşlerse, ben de öylesine kardeşim Peygambere. Adım ona kardeşidir. 1443-Kur'an da (müslümanların) benim vilayetime bağlılıklarını ve itaatlarını gerekli kıldı. 1444- Ve beni onlara imam kıldı, ve bunu Gadirhum'da bildirdi.” (Agy s. 156,172)

M.G.S. Hodgson'a göre: “İbn Saba Şia için, bazan Cafer tarafından reddedilmiş olan *gali* (*gulatlar, yani coşkunlar, aşırılar İ.K.*) tip olarak gösterilir”. (Kashshi, *Marifat Akhbar al Ridial*, 70) İbni Saba hem kendisi aşırı Şia'yı savunurken, hem de ona saldırılırken kullanılan Peygamber hadislerine konu olmuştur. Ali'nin, onu ve yandaşlarını, kendisini Tanrı ilan ettikleri için ateşe attırdığı söylenmektedir. Bir İsmaili kaynağı ise, onun görünüşte acı

⁶ Birinci bölümün konuya ilişkin kısımlarında genişçe anlatıldığı gibi, 940'larda Bagraç Türkleri arasında dolaşan Abu Dulaf'ın, onların 'tanrısallığın Ali'de cisimlendiğine inandıklarını yazmakta. "Alevi Türkler, Ali'nin indigi ve tekrar geri döndüğünü düşündükleri gökyüzüne doğru avuçlarını açıp dua ettiklerini" söylemektedir.

çektığını iddia eden İbn Saba'nın lehinde rastgele bir olaydan sözeder.(*Haft Bab-ı Baba Sayyid-na*, ed. Ivanow, in *Two Early Ismaili Treatises*, Bombay,1933, s.15)⁷

Ayrıca Hodgson, önceki paragrafta Tabari ve al-Makrızı'nın söylemlerine yer vererek; İbn Saba'nın Ali'nin özel hakları temelinde Mısırlıları Osman'a karşı ayaklandırdığını zikretmekte ve daha sonra Ali ile Talha ve Zübeyr arasındaki kanlı savaşın, Osman'ı öldüren aynı Sabaiyya (Sabailer) tarafından yapıldığını kabul etmektedir.

Buna rağmen bir sonraki paragrafta,“bu kişinin arkasında hangi tarihsel şahıs ve şahısların yattığı açık değildir” diyerek, tarihe bakış açmazını ortaya koymaktadır. (*EI Vol.II, ibidem*) Çünkü idealist tarihçiler için bu dönemin tarihsel kişileri Osman'dır, Talha ve Zübeyr'dir, Ali'dir, Muaviye vb.dir. İbn Saba'yı hiç yaşamamış olarak kavramak, hatta bunu ıspat etmek için seferber olmak, başarılarını tamamlamasına nesnel koşullar engel olmuş halk önderlerinin tarihsel rollerini görmezlikten gelmek ve hiçe saymaktır.

Öbür yandan Ali'nin, İbn Saba ve yandaşlarını ateşe attırıldığını ciddi ciddi yazmak kadar ciddiyetsizlik olamaz. Kendi özhakları için canlarını ortaya koyup mücadele etmiş, iktidara taşımış, düşmanlarıyla kanlı çarpışmalara girişmiş ve kendisini tapacak kadar seven bu insanları ateşe attırması için Ali'nin aklı-mantığı bulunmayan bir canavar olması gerekirdi. Bunlar Ali düşmanları tarafından çıkarılan iftiraların ötesinde bir anlam ifade etmez. *Ali Divanı*'nda karşılaştığımız şu sözler, anlamlı olduğu kadar, bu iftiralara karşı savunma niteliği taşımaktadır:

“762-Beni destekleyenleri öldürmüşüm, güya kavmimi kırdırmışım; başımdan burnumu kestirir miyim hiç? 763-Acı birçok olaya, istemeye istemeye ve iğrenerek sabır gösterdim.1325-İnsanlara zulüm etmenin bana ait bir davranış olmadığı bilinir iken, böyle bir söylentiyle bana haksızlık ettiler. 764-Hayret! Allahın dinini inkar etmek için öylesine yalan söyleniyor ki, insanın şaşkınlık ve üzüntüden saçları ağarır. 765-İnsanın kulağına çalınan ve gözüne kara vuran şeyleri Peygamber duysaydı, asla rıza göstermezdi. (*Ali Divanı*, s.97, 156)

Yine Şehristani'ye göre: İbn Saba'nın çevresinde kümelenen yandaşları, düşüncelerini (inancını) gerçek imam üzerinde toplama gerekliliğine, aynı imamın gizliliğine ve Ali'de yaşayan tanrısal parçanın bedenden bedene geçişi (réincarnation) biçiminde gelecek yüzyıllar içindeki varlığına inanan ilk mezhebi oluşturdu. O, Peygamberin sahabilerinin, Ali hakkındaki bu gerçeği, sonuçta etkilendikleri halde anlamazlıktan gelmiş olduklarını ileri sürüyordu. Burada bir olay tanık gösterilmektedir: Ali, Mekke'nin yasaklı kutsal alanında girmiş olan birinin bir gözünü çıkarmış. Orada (kısasa) kısas davası görülürken, Hattab oğlu Ömer: “Tanrı'ya adanmış kutsal toprak üzerinde bulunan bir kimsenin tek gözünü Tanrının eli oymuşsa, ona kim karşı gelebilir?” diye bağırmış. “Bu olay çok iyi tanındığı için, diyor Şehristani, İbn Saba Ali'ye bu şekilde tanrısal nitelik yakıştırıyordu.” (Shahristani, agy, s.292)

Abdullah İbn Saba hakkında konuşan, Emevi ve Abbasi dönemlerinin halife veya vezir beslemesi tarihçi, fıkıhçı ve hadis toplayıcı yazarları, onu aşağılamak, yermek ve Ali'den uzak tutmak uğruna verdikleri bilgiler alabildiğine çelişkilidir. Kimisi Ali'nin onu daha ilk dönemlerde Medain'e sürgün ettiğini söylüyor. Oysa bu sürgün değil; sonuçların gösterdiği gibi, Ali'nin açıkça oraya, propagandaya Suriye'den başlaması için gönderdiği anlaşılıyor. Bazıları da onun, şeriat hükümleri gereğince, İbn Saba ve Sabailer, Allaha şirk getirdikleri için ateşe attığını anlatıyor. Bugün bile F. Bulut gibi kendisini “akademik düzeyde araştırmacı” görüp, herkese meydan okuyan büyüklük hastası da Ali'nin zalimliğini ve bağnaz

⁷ W. İvanow, Aleviliğin ilk yazılı kaynağı, 760'lı yıllarda Abu'l Khattab tarafından yazıldığı anlaşılan ve Khattabileri işlerken genişçe yer vereceğimiz *Ummu'l - Kitab*'ın başında anlatılan bir olayın Abdullah İbn Saba'nın adına bağlı olduğunu ıspatlamıştır; *Ummu'l-Kitab*, ed. W.Ivanow, *Der Islam*, Berlin,1933

bir şeriatçı olduğunu -neye ve kime hizmetse bu?- ispatlamak için bu tür yanlış bilgileri kullanmaktan ar etmiyor.

Öbür yandan Abdullah İbn Saba hakkında ortak kesin kanı şudur: O tanrısal özün Ali'de saklı olduğu, Ali'de cisimlendiğine inanan ilk İslam anthropomorphistidir (sıfatıyeci, insan biçimli tanrıya inanan). Ona göre Ali ölmemiştir, çünkü sahibolduğu tanrısal özü ölüm etkileyemez. Bu öz Ali soyundan gelenlere geçmektedir (réincarnation, hulul); her birinde Ali, dolayısıyla Tanrı tecelli etmekte, kendini görünüm alanına, nesnel varlık alanına çıkarmaktadır (Epiphaneion). Özellikle onun ileri sürdüğünden kimsenin kuşku duymadığı Ali'nin ölmediği; gökte bulutlarla örtüldüğü, gökgürlemesiyle seslendiği ve şimşek çakmasıyla gülümsediği *dilemması*, Abdullah İbn Saba'nın Ali'nin 661'de İbn Mulcem tarafından katledilmesinden sonra görüldüğü ve bu *dilemmayı* propaganda aracı olarak kullandığı da anlaşılmaktadır. Bu açıkça gösteriyorki, İbn Saba ve arkadaşlarının Ali tarafından ateşe atıldığı tamamıyla yalan ve iftiradır

II.II HETERODOKS İSLAMIN (ALEVİLİĞİN) ALİ VE EVLATLARINA BAĞLI OLARAK DEĞİŞİK BİÇİMLERDE GELİŞİP YAYILMASI

Sabailik inanç ve öğretisine felsefi açınımlar getiren, genişletip geliştiren ve çoğu kurucularının adlarıyla anılan alevi hareketleri Şehristani'nin verdiği bilgileri temel alarak sırasıyla incelemeyi sürdüreceğiz. Bunlardan bazıları toplumsal ve siyasi hareketler biçiminde örgütlenmiş ve kitleleri peşine takarak egemenlere karşı ayaklanmış. Zalimlere başkaldırmış, direnmiş, çokça kırılmışlar; yeniden toparlanmışlar. Bazıları ise marjinal gruplar olarak toplumu ve yönetimleri sarsmış, inançları uğruna canlarını seve seve vermekten çekinmemişlerdir. Ancak bunları tek tek incelemeye geçmeden önce, elbette ki Ali sonrası tarihsel olayları, gelişmeleri ve özellikle Kerbala olayını gözden geçirmekte yarar var.

Önce J. Wellhausen'in Ali sonrası siyasi analizine kısaca göz attıktan sonra dönem hakkında görüş ve yorumlarımızı sürdürelim.

“Ali, Osman'a karşı yapılan ihtilal hareketindeki grup başkanlarının önemli dayanağını oluşturan Iraklıları yanında tutmayı başarmış. Yönetim merkezini Küfe'ye taşıyarak, dönek rakipleriyle kanlı bir çekişmeden (*Talha, Zübeyr, Ayşe ve Camel savaşı kastediliyor. İ.K.*) sonra da olsa Basrayı kendi tarafına kazanmıştı. Muaviye'nin arkasında, uzun zamandan beri yönetmekte bulunduğu Suriye duruyordu. Onunla Ali arasındaki mücadele bir Suriye-Irak savaşına dönüştü. Bu mücadele Ali'nin öldürülmesiyle Iraklıların aleyhine sonuçlandı. Ancak bunlar Muaviye'nin kurduğu devlet içindeki birliğe zorla ve görünüşte katıldılar. Ali, ölümünden sonra Suriye boyunduruğuna karşı muhaliflerinin bayrağı oldu. Iraklılar, Küfe'nin İslamın merkezi olduğu ve devletin merkez hazinesinin sahip bulunduğu kısa devreyi, idealleri olarak anılarında korudular. Böylece Irak'a yerleşen Şia önceleri parti değil, bütün eyaletin siyasi düşüncesinin ifadesiydi. Hemen hemen bütün Iraklılar ve özellikle Küfeliler, tek tek değil bağlı buldukları kabile başkanlarıyla birlikte Şii'ydiler. Aralarında derece farkı olmakla birlikte Ali bunlar için, yurtlarının kaybedilmiş ihtişamı, yitirilmiş büyüklüğü anlamına geliyordu. Yaşadığı yıllarda sahip olmadığı, şahsına ve ailesine karşı büyük hürmet ve itibar, işte bu düşünceden doğmuştur. Ancak, Ali'nin adına bağlı gerçek kült, karanlık bir tarikatın kucağında çok daha önceden faaliyet göstermekteydi. Muaviye, Irak'ı itaati altına alır almaz, Mugira b. Şube'yi Küfe'ye vali olarak atadı. Ondan her Cuma namazında mimberden Ali'ye lanet okumasını, küfretmesini istedi...” (J. Wellhausen, agy s.90vd.)

J. Wellhausen, bu siyaset analizinde kuvvetle altını çizmemiş olsa da, aslında çok önemli olan Ali'nin adına bağlı ikili muhalefet gerçeğini ortaya koyuyor. Birincisi, başta Küfeliler olmak üzere Irak eyaleti kentlerinde yaşayan büyük toprak sahipleri, kabile başkanları ve beş yıllık hilafet döneminde Ali'nin yönetim çevresini oluşturan askeri aristokrasisi gibi sınıfların Şii

muhalefeti idi. Bu ayrıcalıklı yüksek sınıflar “kaybetmiş oldukları ihtişamlarına” kavuşmak, “merkezi devlet hazinesini” ellerine geçirmek için Ali’yi bayrak yaparak partilemiş Şia idi.

Bunlar çıkarlarının doğrultusunda Ali yandaşı, yani Şia olmuşlardı. Yaşadığı muhalefet yıllarında ona itibar etmeyen bu kesimlerin amacı, şimdi Ali’nin anısını ve evlatlarını kendilerine bayrak yapıp kitleleri peşlerinden sürükleyerek – sadece Şam’ın boyunduruğuna muhalefet etmek için değil- iktidarı onların adına elde etmek ve kendileri kullanmaktı. İktidarı hem zor kullanarak hem de siyasi hilelerle ele geçirmiş Şam yönetimini oluşturan sınıflardan farkı yoktu. Ancak Şamdakiler daha güçlü, baskın ve zorbaydılar. Küfe’deki bu yüksek muhalif sınıfların dini de -adının Şii olması hiç farketmiyor- ortodoks İslamdı. Birisi, yani Emeviler Ali’den nefret ederek, onu lanetleyerek İslam İmparatorluğunun başında oturmakta. Diğeri ise, yani Iraklı Şiiler Ali sevgisi gösterisi içinde onun adından ve aile bireylerinden yararlanarak iktidarı yakalamak umuduyla muhalefet oldular. Ama savaşım gerektiğinde, göğüs göğüse vuruşmak gerektiğinde saf değiştirmekte tereddüt etmediler. Örneğin Küfeli Şiiler çok sever gördükleri Ali’ye de yaptılar; oğulları Hasan'a ve Hüseyin’e de, Hüseyin’in torunu Zeyd’e de... Üçünü de kandırıp katledilmelerine neden oldular. Çünkü üst sınıflar olarak kesimsel çelişkileri sadece toprak, ganimet ve köle paylaşımından az veya çok kazançlı çıkmaktı. Çelişkileri, yaşamda kalıp kalmama, can pahası mücadele değildi. Bu sınıfların iktidar ve muhalefetler olarak yaşaması, avam (çoğlamme) diyerek aşağıladıkları halkın; yani yoksul çoğunluğun ve emekçi kölelerin sömürülmesine, onların tam bir baskı altında tutulmasına bağlıydı.

O dönemde muhalif halk çoğunluğu da, Ali’ye ve onun soyundan gelenlere, yani Ehlibeyt soylulara karşı nefret ve sevgi temelinde bölünmüşlüğü yaşıyordu. Sınıfsal çıkarları çeliştiği için Şam iktidarı, ne Ali hilafeti yönetim çevresi tarafından Nehriyan’da kırılan Haricilere yardımcı olmuş, ne de onu katlettikten sonra, bu büyük nefretlerinden dolayı onlara sahip çıkmıştır. Tam tersine 657’den 749’lara, yani Emevi hanedanlığı yokoluncaya dek Harici hareketlerini her yerde ezmiştir. Uzun dönemli bir halk hareketi olan Haricilik, dönemin nesnel koşullarında yanlış yönlendirilmiş, daha fazla Kur’an’a bağlı ve daha iyi müslüman olduğunu iddia eden ortodoks karakterli başkaldırılar olarak sürdü. Gelecekte Abbasiler zamanında alevi halk hareketleriyle bütünleşip kaybolacaktır...

Wellhausen’in Ali sonrası siyasi analizinde belirttiği ve “Ali’nin adına bağlı gerçek kült, karanlık bir tarikatın kucağında çok daha önceden faaliyet göstermekteydi” cümlesiyle geçiştirdiği ikinci muhalefeti kuşkusuz Sabailer oluşturuyordu. Yukarıda açıkladığımız gibi, Ali’nin 661’de katledilmesinden sonra Abdullah İbn Saba’nın onun ölmediğini, gökyüzünde bulutlara büründüğünü ve başka bir donda soyundan gelenlerle dünyaya inip kendilerini kurtaracağını yayıyordu. Halife olmasında çok önemli rol oynamış Sabailer’in, Küfe merkez yapıldıktan sonra Ali’nin Küfeli Şii hilafet çevresi tarafından geri plana itilmiş olduğu kesindir.

Ölümünden sonra da Iraklı Şii muhalefet, Ali’yi tanrılaştıran bu muhalefet grubu yanına almamış, tam tersine gulat (aşırı) sayıp dışlamış ve haklarında aynı şeyi düşünen düşmanları Emeviler karşısında yalnız bırakmaktan çekinmemişlerdir. Ali’ye isnat edilen ‘Abdullah İbn Saba ve yandaşlarını ateşe atan’ bizzat Emevi yönetimi idi. Ama, sadece ortodoks İslam adına, Ali’nin tanrılığına inandıkları için değil, daha çok onları Osman’ın katilleri olarak ateşle cezalandırılmış olmaları. Demek ki, yeni başkaldırı hareketlerine gözdağı vermiş oluyorlardı.

Böylece önderleri öldürülen Sabailer yeraltına itilmişler, Julius Wellhausen’in dediği gibi “Ali’ye bağlı gerçek kült (inanç) karanlık tarikatın kucağında” yoksul halkın, kölelerin-azatlıların kinleri gelişip büyüyordu. Muaviye ile uzlaşmak zorunda kalmış İmam Hasan’a ne de Kerbala öncesi Hüseyin’e yaklaşmadıkları anlaşılıyor. Ama, Ali’nin ölümünden 20 yıl sonra Kerbala’nın öcünü almak için Kaysaniler (Hanafiyya-Muhtariyya) olarak ortaya çıkmaları, onların Muhammed İbn al-Hanefi (Hasan’la Hüseyin’in üvey kardeşi) çevresinde

güçlendiklerini gösteriyor. Bu yıllar içinde Hasan ve Hüseyin'in Emevi yönetimiyle mücadeleleri ve Iraklı Şii'lerin tutum ve davranışlarına bir göz atıp, Kербela olayına girelim.....